

Gadamerin filosofisesta hermeneutiikasta

AINI ORAVAKANGAS

Käsittelen artikkelissa hermeneuttisen lähestymistavan lähtökohtia Hans-Georg Gadamerin filosofisen hermeneutiikan valossa. Gadamerin filosofiaa on luonnehdittu eräänlaiseksi metahermeneutiikaksi, jossa selvitetään tulkinnan, ymmärtämisen ja merkityksenannon perusteita. Oma dialogini Gadamerin kanssa syntyi kasvatustutkimuksen alaan kuuluvassa väitöskirjatyössä, jossa pyrin analysoimaan ja tulkitsemaan suomalaisen koulutukseen ja kasvatukseen liittyvää yhteiskunnallista keskustelua.

Tekstiä ja puhetta käsittelevässä laadullisessa tutkimuksessa viitataan usein tutkimuksen hermeneuttisiin lähtökohtiin tai ”hermeneuttiseen ytimeen”. Mitä oletuksia tämä tieteenfilosofinen valinta tuo tullessaan, saattaa jäädä syvemmin pohjimatta.

Yleisesti voidaan sanoa, että hermeneutiikka on kaikkien ihmistieteiden perusteita käsittelevä filosofinen suuntaus. Hermeneuttisen tutkimuksen peruslähtökohta ja maailma on kieli, jonka sisällä tutkija pyrkii ymmärtämään ja tulkitsemaan jonkun toisen ajattelua ja puhetta (tekstiä). Keskeiseksi tieteenfilosofiseksi kysymykseksi nousee silloin se, mitä kielen ymmärretään olevan, mitä ovat merkitykset ja millä perusteilla on mahdollista ymmärtää toisen puhetta. Ja edelleen, miten tutkijan omat ajatukset, so. ennakkoluulot, kokemukset ja intentiot – laajemmassa ymmärryksessä myös historia, aika ja kulttuuriperinne – vaikuttavat tutkimuskohteen valinnassa, aineiston analyysissä ja tulkinnassa. Nämä näkökulmat johtavat tutkijan pohtimaan syvällisemmin myös omaa rooliaan tieteen tekijänä.

Tässä artikkelissa pyrin valottamaan hermeneuttisen lähestymistavan lähtökohtia Hans-Georg Gadamerin (1900–2002) filosofisen hermeneutiikan valossa. Gadamerin filosofiaa on luon-

nehdittu eräänlaiseksi metahermeneutiikaksi, jossa selvitetään tulkinnan, ymmärtämisen ja merkityksenannon perusteita. Gadamerin ajatuksia voidaan soveltaa filosofian ohella monille tieteenaloille kuten oikeustieteeseen, teologiaan, historiaan, kirjallisuustieteeseen, sosiologiaan ja kasvatustieteisiin. (Ks. Nikander 2004)

Oma dialogini Gadamerin kanssa syntyi kasvatustutkimuksen alaan kuuluvassa väitöskirjatyössä, jossa pyrin analysoimaan ja tulkitsemaan suomalaisen koulutukseen ja kasvatukseen liittyvää yhteiskunnallista keskustelua (ks. Oravakangas 2005ab). Aineiston analyysissä tulin huomaamaan, etteivät käsitteiden merkitykset olleet kaikille puhujille samat. Tulkinnassa havahduin tarkastelemaan myös oman ajatteluni piiloisia sitoumuksia, jotka nousevat paitsi omakohtaisista kokemuksista myös siitä kulttuuriperinteestä, jossa olen kasvanut ja johon olen kasvatettu. Sittemmin olen pohtinut Gadamerin hermeneutiikkaa narratiivisen tutkimuksen näkökulmasta. Voiko narratiivisessa aineistossa erottaa mikä on yksilön ja mikä yhteisön, kulttuurin tai ajan puhetta? Eikö jo se, mitä haluan tutkia ja mitä tahdon aineistoltani kysyä, heijasta jotakin ennako-oletusta, kokemusta, aikaa ja perinnettä? Sama asetelma lienee kaikessa tutkimuksessa. Voiko tieto ja tiede olla neutraalia,

objektiivista ja totta ja mikä ylipäänsä on tutkijan tehtävä yhteiskunnassa - nämä ovat kysymyksiä, joita Gadamerin filosofinen hermeneutiikka velvoittaa pohtimaan.

Hermeneutiikka filosofiana

Aikamme filosofisessa keskustelussa termillä 'hermeneutiikka' viitataan tavallisimmin filosofiseen hermeneutiikkaan, jonka juuret ovat saksalaisen Martin Heideggerin (1889–1976) pääteoksessa *Sein und Zeit* (Oleminen ja aika, 1926). Edmund Husserlin fenomenologiasta vaikutteita saanut Heidegger muotoilee filosofiansa ydinajatuksen seuraavasti:

Filosofia on universaalia fenomenologista ontologiaa, jonka lähtökohdat ovat täälläolon hermeneutiikassa, joka eksistenssin analytiikkana on kiinnittänyt kaiken filosofisen tutkimuksen sisältämän johtolangan pään siihen, mistä filosofinen tutkimus alkaa ja mihin se palaa.¹

Heideggerin oppilaasta ja assistentista Hans-Georg Gadamerista tuli eräs viime vuosisadan merkittävimmistä eurooppalaisista filosofeista. Gadamerin filosofinen työ liittyy Heideggerin vaikutuksen lisäksi pitkään hermeneuttiseen ja hengentieteelliseen perinteeseen, jonka keskiössä ovat kieli ja historia, teksti ja sen merkitysten tulkinta. Gadamer teki pitkän elämäntyön filosofisen hermeneutiikan kehittäjänä ja osallistui aktiivisesti filosofiseen keskusteluun lähes kuolemaansa saakka. Tunnetussa pääteoksessaan *Wahrheit und Methode* (1960) Gadamer pohtii mm. tietämisen luonnetta, metodin roolia sekä tieteen tekijän tehtävää yhteiskunnassa. Teemat ovat tieteessä ja filosofiasa aina ajankohtaiset. Molemmat maailmansodat ja elämän teknologisoitumisen kokeneen filosofin ajatuksissa riittää ammennettavaa sekä yksityiseen ajatteluun että monille tieteenaloille. Gadamerille hermeneutiikka on enemmän kuin ihmistieteiden erityisominaisuus tai hengentieteiden metodi; se on tapa katsoa maailmaa ja osallistua siihen. Gadamerille hermeneutiikka tarkoittaa ihmiselle ominaista syvällisen ymmärtämisen kykyä, käytännöllistä ja eläytyvää myötämielisyyttä, jota tarvitaan kaikessa ihmisten välisessä kanssakäymisessä tiede mukaan lukien.²

Tämän näkemyksen lähtökohdista Gadamer muotoilee filosofisesta hermeneutiikastaan universaalien ontologian viitaten Immanuel Kantiin ja

Heideggerin Dasein-analysiin:

Kantilla ei tosiasiallisesti ollut tavoitteena saanella modernille luonnontieteelle, kuinka sen tulisi käyttäytyä seistäkseen kunniakkaasti järjen tuomioistuimen edessä. Kant asetti filosofisen kysymyksen. Hän kysyi, mitkä ovat tietämismme edellytykset, joiden kautta moderni tiede on mahdollista ja kuinka pitkälle ne riittävät. Tässä mielessä myös oma tutkimukseni asettaa filosofisen kysymyksen. Se ei kuitenkaan aseta kysymystä ainoastaan niin sanotuille henkittieteille (-); se ei kysy ylipääntään ja ainoastaan tieteen ja sen kokemusten perään - se kysyy inhimillisen maailmankokemuksen ja elämänpraksiksen perään. Se kysyy kantilaisittain ilmaistuna: Miten ymmärtäminen on mahdollista? Tämä kysymys edeltää subjektiviteettiin kuuluvaa ymmärtävää suhtautumista, myös ymmärtävien tieteiden metodiikkaa ja niiden normeja ja sääntöjä. Heideggerin inhimillisen täälläolon (Dasein) temporaalinen analytiikka on mielestäni osoittanut vakuuttavasti, että ymmärtäminen ei ole vain eräs subjektin suhtautumistavoista vaan itse täälläolon olemistapa. Tässä merkityksessä käytän käsitettä 'hermeneutiikka'. Se kuvaa täälläolon perustavaa liikuttuneisuutta, joka koostuu rajallisuudesta ja historiallisuudesta, ja sisältää siksi sen maailmankokemuksen rajat. Tämä ei ole yksipuolisen näkökulman mielivaltaa tai konstruktivista ylijännitettä, se kuuluu ennemminkin asian luonteeseen, siihen, että ymmärtämisen liike on kaiken kattavaa ja universaalia.³

Hermeneutiikan perinteestä

Hermeneutiikka sai alkunsa jo antiikin oraakkeli- ja Homeros -tulkinnoissa sekä juutalaisessa raamatuntulkinnassa. Platonin Kratylos-dialogi⁴ ja Aristoteleen teos *Tulkinnasta*⁵ mainitaan usein hermeneutiikan alkuteksteinä. Ensin mainitussa Platonin dialogissa Sokrates keskustelelee Hermogeenen ja Kratyloksen kanssa sanojen synnystä, kielestä ja ymmärtämisen mahdollisuudesta. Jälkimmäisessä Aristoteles pohtii kielen merkitystä, lauseiden totuutta, epätotuutta, mahdollisuutta ja välttämättömyyttä.

Hermeneutiikan tärkeinä niminä sekä Heidegger että Gadamer mainitsevat kirkkoisät Origeneen (185–254) ja Augustinuksen (354–430). Kristillisen opin ja Platonin filosofian yhteensovittami-

seen pyrkivä Origenes kehittää pyhien kirjoitusten tulkintametodia erottaen sanallisen, allegorisen ja hengellisen tulkinnan. Tällä työllä hän laskee perustuksen keskiajalla vallinneelle tulkintatraditiolle. Hän myös pohtii syvällisesti sanojen merkityksen suhdetta persoonalliseen kokemukseen. Augustinus puolestaan luo perustaa hermeneuttiselle sanastolle. Hän korostaa, että sanaa ei voi ymmärtää vain sen ulkoisesta muodosta, ymmärtämisen tehtävänä on tavoitella sanojen ja ideoiden takana olevaa ”sisäistä ajatusta”.

Tieteenalana hermeneutiikan synty ajoittuu 1500-luvun protestantismiin, jossa pyrittiin kehittämään välineitä katolisen kirkon dogmaattisen tulkintatradition vastustamiseen. Vuonna 1567 julkaistussa *Clavis scripturae sacrae* -tekstissä Matthias Flacius muotoilee pyhien kirjoitusten tulkintamista varten ankaran hermeneuttisen metodin, joka korostaa kieliopillisen tulkinnan ja filologisen tiedon tärkeyttä, mutta liittyy siihen Augustinuksen ajatuksen yksilöllisen kokemuksen merkityksestä. Flaciuksen hermeneutiikka on systemaattinen metodi, jossa pyritään erottamaan toisistaan tulkinnan rationaaliset ja uskoon perustuvat säännöt. Pyhien kirjoitusten yksittäiset kohdat voidaan ymmärtää Flaciuksen mukaan vain kokonaisuuden kautta.⁶

1600- ja 1700-luvuilla kiinnostus hermeneutiikkaa kohtaan kasvoi. Taustalla nähdään modernin luonnontieteen synty ja valistusaatteen luoma tarve tarkastella tulkitsevien tieteiden asemaa tieteellisen tiedon kentässä. Moderni luonnontiede horjutti tulkitsevien tieteiden tiedollisia lähtökohtia. Uudet totuuden, verifioinnin, metodin ja tieteen kielen vaatimukset saattoivat myös tulkitsevat tieteet itsereflektion äärelle. Tilanne vahvisti hermeneutiikan ja filosofian suhdetta. Hermeneutiikan ala alkoi laajeta raamatun tulkinnasta, juridiikasta ja klassisten tekstien tulkinnasta kohti tulkinnan yleisempiä periaatteita.⁷

Modernin filosofisen hermeneutiikan isänä pidetään saksalaista Friedrich Daniel Schleiermacheeria (1769–1834), joka pääaineensa teologian lisäksi oli perehtynyt käytännölliseen filosofiaan, kasvatukseen, estetiikkaan ja politiikkaan. Schleiermacherin näkemyksen mukaan ajattelu, kieli ja tieto liittyvät läheisesti yhteen ja edellyttävät toisiaan. Ymmärtääkseen ja tulkitakseen todellisuutta myös filosofian on lähettävä liikkeelle kielestä. Schleiermacherille hermeneutiikka oli taitoa ymmärtää puhetta tai tekstiä siitä kulttuurista käsin, jossa se on syntynyt. Schleiermacherin käsityksen

mukaan ei ole olemassa ajattelua ilman kieltä, jolloin myöskään tieto ei ole mahdollinen ilman kieltä. Kieli tekee mahdolliseksi tiedon muodostuksen, tiedon muistamisen, tiedon keräämisen ja tietojen vertaamisen. Toisaalta Schleiermacher väittää, ettei myöskään kieli ole mahdollinen ilman tietoa. Näin ajattelu, kieli ja tieto edellyttävät toisiaan. Kieli ei koskaan voi olla vain yhden henkilön kieltä vaan siihen liittyy aina yhteisö. Näihin perusoletuksiin nojautuen Schleiermacher katsoo, että myös filosofian on lähettävä liikkeelle kielestä. Filosofian tulee kysyä kuinka kieli toimii, kuinka ihminen hahmottaa itseään ja maailmaa kielen kautta, kuinka on mahdollista ymmärtää toisen ihmisen puhetta.⁸

1800-luvun lopulla Schleiermacherin oppilas ja elämäkerran kirjoittaja Wilhelm Dilthey esitti hermeneutiikan hengentieteiden yleisenä metodologiana. Diltheyn (1833–1911) filosofian tarkoituksena oli *Geisteswissenschaft*-käsitteen kautta todistaa ihmis- eli henkítieteiden itsenäinen ja olemainen asema luonnontieteiden rinnalla. Diltheyn näkemyksen mukaan tiede ja inhimillinen tieto ovat aikaan, tilanteeseen ja historiallis-yhteiskunnalliseen ympäristöönsä sitoutuneita. Siten tieteellinen tiedonmuodostus on aina arkiymmärryksen kautta esiteoreettisesti sidoksissa todelliseen elämään. Tällä Dilthey ei kuitenkaan tarkoita tieteellisen tiedon yleispätevää tai normatiivista käyttöarvoa vaan pikemminkin käytännön saattamista tietoisemmaksi omasta historia- ja yhteiskuntasidonnaisuudestaan.

Tieteellistä tiedonmuodostusta ei pidä irrottaa yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Hermeneuttisessa tutkimuksessa keskeinen tutkimusongelma voi olla esimerkiksi tekstin tulkinta ja sen historialliset ehdot, ihmisen ymmärtävä luonne, positivismi kritiikki, keskustelu ja dialogi, pragmatiikka, teleologinen tai rationaalinen teonselitys, historismi, universaali rationalismi jne.

Todellisuus on hermeneutikolle tiettyssä merkitys- ja arvosuhteessa ilmenevää todellisuutta, jolle halutaan löytää sisältö ja mieli. Siten tieteellisessä ymmärtämisessä on kysymys ”paremmin ymmärtämisestä”, ymmärtämisestä jonakin (ns. hermeneuttinen essiivi). Ymmärrys muotoutuu tiettyssä sosiaalisessa ja kulttuurisessa todellisuudessa, josta käsin se tulisi myös tulkita. Ns. hermeneuttisen kehän käsite synty nousee Schleiermacherin ajattelusta, jossa korostetaan tekstin eri puolien ja menetelmien yhdistämistä tulkinnassa. Tekstin merkitys voi avautua vain erilaisten mene-

telmien ja näkökulmien kokonaisuuden pohjalta. Husserl, Heidegger ja Gadamer korostavat tulkitsijan esiyymmärryksen ja tulkintahorisontin merkitystä ymmärtämiseen pyrkivän prosessin lähtökohtana. Ihmisen olemassaolon historiallisuudesta ja rajallisuudesta johtuen ymmärtäminen ei voi koskaan tulla täydelliseksi, vaan se on päättymättömän prosessi, jossa uusi ymmärrys rakentuu jo olemassa olevan varaan.⁹

Hermeneuttisen filosofian kehityksessä tapahtui 1900-luvulla Heideggerin ja Gadamerin vaikutuksesta edellä kuvattu murros, jossa painopiste siirtyi epistemologisesta ja metodologisesta tekstihermeneutiikasta moderniin eksistentiaalis-ontologiseen hermeneutiikkaan.¹⁰

Gadamerin elämästä

Gadamerin oma elämänhistoria selittää osaltaan hänen pitkällistä välienselvittelyään luonnontieteellisen selittämisen ja hermeneuttisen tulkintaan pyrkivän ymmärtämisen välillä. Gadamerin isä oli professori ja kemisti, joka odotti poikansa omistautuvan luonnontieteille. Gadamer valitsi kuitenkin humanistisen uran, jolloin isän ja pojan tieteenfilosofiset näkemykset erosivat jyrkästi toisistaan.

Marburgissa syntynyt Gadamer opiskeli aluksi Puolassa saksan kieltä, kirjallisuutta ja humanistisia tieteitä, sitten Saksassa taidehistoriaa ja runoutta. Gadamerin kiinnostuksen kohteina mainitaan mm. Dostojevski, Tagore, Theodor Lessing, Thomas Mann ja Søren Kierkegaard, joilla on ollut merkittävä vaikutus saksalaisen eksistentiaalismin syntyyn. Gadamerin Platonin filosofiaa käsittelevä väitöskirja valmistui jo 22-vuotiaana Paul Natorpin ohjauksessa. Pian väitöskirjan valmistumisen jälkeen Gadamer sairastui polioon ja joutui kamppailuun elämän ja kuoleman rajoille. Modernista lääketieteestä ei löytynyt sairauteen apua. Kerrotaan, että sairautensa aikana Gadamer luki paljon ja pohti elämänsä merkitystä ja suuntaa. Tässä elämäntilanteessa hän sai myös ensimmäisen kosketuksen Martin Heideggerin filosofiaan, kun Natorp lähetti hänelle Heideggerin Aristoteleen tulkintaa käsittelevän käsikirjoituksen¹¹, jossa Heidegger jo esittää pääteoksensa *Sein und Zeitin* perusteita. Natorpin tavoin Gadamer innostui Heideggerin fenomenologiasta, mm. siitä kritiikistä, jonka Heidegger kohdistaa edistysoptimismiin, moderniin tieteeseen ja vallitsevan filosofian

tilaan. Tervehdyttyään Gadamer jatkoi opintojaan Freiburgin yliopistossa, jossa hän tutustui henkilökohtaisesti sekä Heideggeriin että hänen opettajaansa Edmund Husserliin. Erityisen vaikuttavina mainitaan Heideggerin luennot faktisuuden hermeneutiikasta ja Aristoteleen Nikomakhoksen etiikasta. Seuraavana talvena Heidegger muutti Marburgiin, jonne Gadamer seurasi hänen assistenttinaan jatkaen klassisia opintojaan Aristoteleen, Platonin, kreikan, latinan, runouden, tragedian ja retoriikan parissa. Klassisen filologian opinnot alkoivat myös irrottaa Gadameria Heideggerin vaikutuksesta. Hän keskittyi työhönsä antiikin filosofian opettajana.

Kansallissosialistisen Saksan nousu vaikutti osaltaan siihen, että Gadamerin kirjallisella uralla oli pitkä hiljainen kausi. Luonteensa mukaisesti hän pyrki pysyttelemään syrjässä natsien toiminnasta siitäkin syystä, että monet hänen ystävänsä olivat juutalaisia. Monien muiden tiedemiesten tavoin Gadamer näki viisaimmaksi olla sekaantumatta politiikkaan ja ilmeisesti juuri tästä syystä tuli sodan päätyttyä nimitetyksi Leipzigin yliopiston rehtoriksi neuvostohallinnon alle. Gadamerin piti tärkeänä yliopiston poliittisen riippumattomuuden säilyttämistä, eikä hän viihtynyt uuden ideologisen järjestelmän totalitaarisessa ilmapiirissä. Syyskuussa 1947 hän sai professuurin Frankfurtin yliopistossa, jossa hänen kollegoikseen tulivat ns. Frankfurtin koulukunnan perustajat Max Horkheimer ja Theodor Adorno.

Gadamer ei viihtynyt Frankfurtissa pitkään, vaan siirtyi vuonna 1949 Karl Jaspersin seuraajana professoriksi Heidelbergiin, jossa hän työskenteli läpi 1950-luvun pääteoksensa parissa. Tämä työ saattoi hänet vilkkaaseen keskusteluun monien aikalaisfilosofien kuten Jürgen Habermasin, Karl-Otto Apelin, Emilio Bettin ja Jaques Derridan kanssa. 1970-luvulla Gadamer matkusti vuosittain luennoimaan Yhdysvaltoihin, mikä teki hänen ajattelunsa tunnetuksi myös englanninkielisissä filsofiyhteisöissä.¹²

Gadamer jatkoi poikkeuksellisen korkeaan ikään aktiivista ja dialogista filosofista työtä. Hänen 100-vuotissyntymäpäiväänsä juhliittiin filosofian merkeissä Heidelbergin yliopistolla helmikuussa 2000. Gadamer kuoli 102-vuotiaana maaliskuussa 2002.

Totuudesta ja metodista

Vuonna 1960 julkaistussa pääteoksessaan *Wahr-*

heit und Methode (1975, engl. *Truth and Method* 2004b) Gadamer korostaa kielen merkitystä kaiken ajattelumme lähtökohtana. Tutkiessamme esimerkiksi jotain menneisyyttä edustavaa kirjoitusta tai ilmiötä, tulkitsemme sitä aluksi omista lähtökohdistamme, oman kokemusmaailmamme horisontista käsin. Mutta kun alamme ymmärtää tuota tekstiä, se muuttuu vähitellen tulkintojamme siitä ja maailmasta yleensä. Alamme katsoa asiaa myös tekstin kirjoittajan näkökulmasta. Hermeneuttiseen ymmärtämiseen pyrkivä tutkimus on siten vuoropuhelua tutkijan ja tutkimuksen kohteen välillä. Tämän vuoksi hermeneuttisen paradigman näkökulmasta ei ole olemassa ylihistoriallista ja tulkintoista riippumatonta lopullista totuutta.¹³

Gadamer jatkoi Heideggerin filosofiaa pyrkien käsitteellistämään tulkinnan ja ymmärtämisen universaaleja ennakkoehtoja. Näiden ennakkoehtojen kautta Gadamer myös kyseenalaisti metodologisen asennoitumisen ihmistieteissä. Hänen mukaansa ihmistieteissä ei voi soveltaa mitään eksaktia metodologiaa, koska tutkimus on ennen kaikkea käytäntöä, praksista, joka on osa tiettyä elämismaailmaa ja traditiota sekä sen intuitiivisen *sensus communiksen* tajuamista. Tutkimuksessa metodologian merkitys näkyy vasta jälkikäteen tapahtuvassa jäsennyksessä ja rationalisoinnissa. Tulkinta ei voi olla vain jonkin metodin tai tiettyjen tulkintasääntöjen seuraamista.¹⁴

Ihmistieteissä tulkinta on traditiossa tapahtuvaa menneiden ilmiöiden tai asioiden ymmärrettäväksi tekemistä nykyisyydessä. Gadamer suhtautuu kriittisesti esimerkiksi kvantitatiivisessa ihmistieteellisessä tutkimuksessa tuotettujen tilastojen objektiivisina esitettyihin faktoihin. Gadamerin näkemyksen mukaan tilastot tuotetaan tiettyjen tulkinnan kohteelle esitettyjen kysymysten perusteella. Aina voidaan kysyä, mihin kysymyksiin tilasto vastaa ja mitkä tosiasiat nousisivat esiin, jos tutkimuksen kohteelle esitettäisiin toisenlaisia kysymyksiä. Tulkinnallisia ongelmia ei voi väistää väittämällä soveltavansa jotakin tiettyä metodologiaa, jonka ajatellaan takaavan objektiiviset tutkimustulokset. Kvantitatiiviselle metodologiselle tutkimukselle on ominaista kohteen abstrahoiminen ja etäännyttäminen objektiksi, mikä ei tee oikeutta ihmistieteiden tulkinnan kohteen ainutlaatuisuudelle.¹⁵

Gadamerilainen hermeneutiikka ei siis pyri objektiiviseen tietoon metodien avulla. Sen sijaan se lähtee liikkeelle oletuksesta, että tulkitsija ja tulkinnan kohde ovat vuorovaikutussuhteessa toi-

siinsa historiallisen ja yhteiskunnallisen tradition kautta. Näin tulkitsija ei koskaan toimi täysin neutraalista asemasta eikä mikään metodi voi taata absoluuttisen objektiivista tulkintaa tutkimuksen kohteena olevasta tekstistä. Historiallinen traditio ja kulttuuri sisältävät merkityksiä, joita tulkitsija kantaa jo ajattelussaan ja kielessään. Tätä Gadamer kuvaa käsitteellä *wirkungsgeschichte*, vaikutushistoria. Kulttuuritraditio ja tutkimuksen kohdetta koskevat aikaisemmat tulkinnat ohjaavat ennakkokäsityksemme muodostumista ja tulkintaa. Vasta oman ajattelumme vaikutushistorian tunnistaminen avaa paremman ymmärtämisen mahdollisuudet. Gadamerilaisen hermeneutiikan mukaisesti suuntautunut tutkimus merkitsee vaikutushistoriallinen tietoisuuden (*wirkungsgeschichtliches Bewusstsein*)¹⁶ hyväksymistä ymmärtämisen ja tulkinnan lähtökohtana ja ehtona. Näin hermeneuttisesti orientoituneessa tutkimuksessa on aina kyse tutkijan tietoisuuden laajentumisesta ja syvempään ymmärtämiseen tähtäävästä oppimis- ja siivistysprosessista.¹⁷

Gadamerille hermeneuttinen kehä merkitsee kaiken ymmärtämisen välttämätöntä ontologista perustaa. Ymmärtämisen synnyttävä prosessi lähtee liikkeelle tradition ja tulkitsijan suhteesta ja siihen liittyvästä esiymmärryksestä, joka jostakin syystä herättää tutkijassa kysymyksiä. Gadamer kuvaa tätä hetkeä kreikkalaisten sanalla *atopon*, joka ”tarkoittaa paikatonta, asiaa, joka ei mahdu ymmärrysodotustemme kaavoihin vaan saa meidät hätkähtämään”¹⁸. Tapahtuu jotakin, joka aiheuttaa tulkitsijan esiymmärryksessä muutoksen, jolloin hän alkaa pohtia omaa ennakkokäsitystään ja testata sitä lukemalla ja keskustelemalla. Tällaisten kokemusten myötä tutkijan suhde tulkintaa ehdollistaneeseen traditioon ja sen välittämiin omiin aikaisempiin käsityksiin muuttuu. Olennaista tässä hermeneuttisessa prosessissa on omien käsitysten koetteleminen avoimessa dialogissa.

*Filosofisessa hermeneutiikassa tullaan ennemminkin siihen tulokseen, että ymmärtäminen on mahdollista vain, kun ymmärtävä asettaa omat ennakoedellytyksensä koetukselle. - - sekä tulkitsijalla että tekstillä on oma 'horisonttinsa' ja ymmärtäminen tarkoittaa aina näiden horisonttien sulautumista.*¹⁹

Ymmärtäminen merkitsee tulkitsijan ja tekstin horisonttien sulautumista. Gadamerilaisen hermeneuttisen prosessin ydin on se kokonaisuus, jonka tekstin ja tulkitsijan horisontit yhdessä muodostavat. Idealistisena tavoitteena on erilaisten

näkemyksen välinen konsensus, keskinäinen kunnioitus ja ymmärtäminen. Tästä näkökulmasta Gadamerin hermeneutiikan voi nähdä relativistisena. Relativismisyytökseen (ks. Huttunen 2009) Gadamer vastaa velvoittamalla tulkitsijan keskusteluun:

Tulkitsijan pitää kumota tekstin ymmärtämistä estävä vierastuttavuus. Hän puhuu välissä, kun teksti (puhe) ei muuten tule kuulluksi ja ymmärretyksi. Kun näin on päästy keskinäisen ymmärtämisen päämäärään, tulkitsija katoaa tykkäänään ainoan tehtävänsä tehneenä. - Kun tulkitsija on ylittänyt tekstin vierastuttavuuden ja auttanut lukijaa ymmärtämään, ei hänen siirtymisensä taka-alalle tarkoita, että hän katoaisi negatiivisessa mielessä, vaan että hän yhtyy viestintään. Tällöin jännite tekstin horisontin ja lukijan horisontin välillä raukeaa, mitä olen nimittänyt horisonttien sulautumiseksi. Erilliset horisontit lankeavat yhteen kuten erilaiset näkökannat.²⁰

Totuus merkitsee Gadamerille keskustelua, jossa erilaiset tulkintahorisontit sulautuvat tai niitä tietoisesti sulautetaan yhteen. Tietoisuutemme historiasidonnaisuus ja hermeneuttinen kokemus muodostavat yhdessä mahdollisuuden ymmärryksemme laajentumiseen. Kriteeri oikealle ymmärtämiselle on sellainen erilaisten näkökulmien kohtaaminen, jossa yksityiskohdat löytävät paikkansa osana suurempaa kokonaisuutta. Omasta horisontista poikkeavien näkemysten ymmärtäminen ja tulkinta eivät Gadamerin näkemyksen mukaan ole mahdollisia ilman oman ajattelun vaikutushistoriallista analyysia.

Gadamer mainitsee humanistista tieteenharjoittamista ja hermeneuttista ymmärtämistä johtavina periaatteina käsitteet sivistys (*Bildung, culture*), terve järki (*sensus communis*), arvostelukyky (*Urteilskraft, judgment*) ja hyvä maku (*Geschmack, taste*)²¹. Näiden käsitteiden tarkoituksena on tähdentää moraalista kykyä soveltaa yleisiä periaatteita konkreettisiin tilanteisiin. Käsitteinä sivistys, terve järki, arvostelukyky ja hyvä maku edustavat Gadamerille eräänlaista metodin humanistista vaihtoehtoa ja viittaavat yhdessä sellaiseen tietämisen tapaan, joka perustuu intuitiivisuuteen ja välittömyyteen ja jota ei luonnontieteen metodeilla tai argumentoinnin tavoilla voida todistaa oikeaksi.²²

Gadamerilainen hermeneutiikka korostaa dialogista ja luovaa keskustelua, jossa syntyy kommunikaatio tekstin ja tulkitsijan välille. Tulkitsijan näkökulma aukeaa tutkittavan tekstin näkökul-

maan. Tätä ymmärtämisen laajentumisen prosessia Gadamer kuvaa metaforalla *Horizontverschmelzung*²³, ”horisonttien sulautuminen”. Gadamerin mukaan tieteellinen tieto on ennen kaikkea toiseuden ymmärtämistä. Ymmärrys ei synny oikeasta tieteellisestä metodista vaan se syntyy kuulijan - lukijan tai kokijan – päässä, kun hänen näkökulumansa laajenee ymmärtämään toisen ajattelua siinä historiallisessa, yhteiskunnallisessa tai sosiaalisessa tilanteessa, missä se on syntynyt. Gadamer sanoo hermeneutiikkansa sielun piilevän asenteessa, että toinen voisi olla oikeassa.²⁴

Näin dialogi merkitsee Gadamerille myös väitteiden testaamisen taitoa. Tavoitteena ei ole argumentoida keskustelukumppanin ajatuksia nurin, vaan pyrkiä arvioimaan toisenlaisen näkemyksen merkitystä. Tässä hän viittaa Aristoteleen dialektiikkaan, joka tarkoittaa omien mielipiteiden koetelemista keskustelussa. Kyse ei ole vain toisen väitteiden heikkouksien löytämisestä, vaan myös kummankin osapuolen väitteiden voiman löytämisestä. Tässä merkityksessä dialektiikka tarkoittaa myös ajattelun taitoa. Jos pidämme ehdottomasti kiinni omista näkemyksistämme, ne eivät joudu todelliseen testiin. Jos vain kritisoimme toisten väitteitä, emme aseta omaa kantaamme kyseenalaiseksi. Dialogi muuttuu yksipuoliseksi monologiksi ja tavoiteltu ”horisonttien sulautuminen” tapahtuu koetlemattomien ennakkoluulojemme määräämänä. Dialogissa horisonttien sulautumisen tulisi tapahtua aidossa vuorovaikutuksessa.

Kun tekstin tulkinnassa perinteelle annetaan mahdollisuus osallistua dialogiin, sen tarjoamaan näkemykseen kohdistetaan sama väitteiden koetelu kuin luonnollisessa keskustelussa. Ennakkoluulon käsitettä kuvatessaan Gadamer pohtii ennakkoluulojen perustaa ja esittää jaon legitiimeihin ja ”hätköiviin ennakkokuuloihin”. Legitiimit ennakkoluulot ovat vaikutushistoriallinen tie traditioon, hätköivä ennakkoluulo on ennakkoluulo sanan perinteisessä kielteisessä merkityksessä. Se on stereotyyppinen ennakkoluulo, joka liian aikaisin kiistää perinteen tarpeettomana ja haitallisena. Tämä ennakkoluulo ehkäisee näkemästä, mitä hedelmällistä ja arvokasta perinteellä saattaisi olla tarjottavanaan, jos me antaisimme sille mahdollisuuden. Kun valistuksen järkeen perustuva reflektio haluaa kiistää kaikki ennakkoluulot ja lähteä Descartesin tavoin puhtaalta pöydältä, se on itsessään hätköity ennakkoluulo. Gadamer tavoittelee sellaista hermeneuttista reflektiota, jonka avulla olisi mahdollista välttää sekä romantik-

kojen sokea usko että valistuksen järjen ylimielinen suhde perinteeseen. Kriittisen hermeneuttisen reflektion tehtävänä on nostaa perinteestä esiin esimerkiksi stereotyyppiat, rassistiset, kiihkonationalistiset tai muut ihmisten tasaveroista kanssakäymistä ja horisonttien laajentumista vaikeuttavat arvottomat ennakkoluulot.²⁵

Gadamerin filosofisessa hermeneutiikassa horisontin käsite merkitsee tradition ja vaikutushistorian muovaamaa ymmärrystä. Horisontin käsitteellä Gadamer kuvaa sitä kontekstia, josta käsin tutkimuksen kohdetta tarkastellaan ja pyritään ymmärtämään. Emme voi sanoutua irti kulttuurisesta perinteestä, johon olemme syntyneet ja jossa elämme. Kieleemme, historiaamme, kulttuuriimme ja kokemuksiimme sisältyvä perinne muovaavat väistämättä ajatteluaamme. Horisontti rajaa kohteen siksi, mitä meidän on tästä hermeneuttisesta tilanteesta käsin mahdollista nähdä.²⁶

Gadamerin ajattelun mukaan ei ole mahdollista astua oman horisonttinsa ulkopuolelle objektiivisesti tarkkailemaan tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä. Omaa näkökulmaa voi kuitenkin tietoisesti laajentaa asettumalla vuorovaikutukseen toisenlaisten näkökulmien ja tradition kanssa. Siten horisontti on luonteeltaan muuttuva ja temporaalinen. Se liikkuu jatkuvasti ennakkokäsitystemme ja niiden vahvistumisen tai kumoutumisen hermeneuttisessa kehässä. Kun ymmärtää oman vaikutushistoriansa ja tunnistaa tradition, jonka sisällä itse toimii, voi kuitenkin onnistua esittämään oikeita kysymyksiä.²⁷

Ymmärtäminen alkaa, kun joku puhuttelee meitä. Tämä on hermeneuttisista ehdoista ensimmäinen. Huomaamme nyt, että tämä vaatii omien ennakkoehtojen perusteellista pidättelystä. Kaikkien arvostelmien, mutta erityisesti ennakkoluulojen pidättelemisellä on loogisesti katsoen kysymyksen rakenne.

Kysymyksen olemukseen kuuluu mahdollisuuksien avaaminen ja avoinna pitäminen.²⁸

Horisonttien tietoinen sulauttaminen tähtää sellaiseen oppimisen prosessiin, jossa huomaamme entisen ymmärryksemme rajallisuuden ja pyrimme tietoisesti ylittämään sen. Gadamerin mukaan tämä merkitsee samaa kuin Habermasin kriittinen refleksiötieto²⁹. Gadamer ymmärtää tieteellisen tutkimusprosessin hermeneuttisena kokemukseksi, jossa joudumme yhä uudelleen huomaamaan tietojemme rajoittuneisuuden. Ymmärtämiseen pyrkivä tulkinta on siten tutkijan omasta horisontista nousevaa reflektiota; avointa kyselemistä, it-

setutkiskelua ja asioiden oppimista yhdessä aineiston kanssa.

Oppimisen ja sivistymisen prosessi on päättymätön. Ei ole olemassa yhtä, ainoaa ja oikeaa totuutta. Tietystä horisontista tietyissä tilanteissa on nähtävillä osa totuutta. Jostakin toisesta horisontista toisilla ehdoilla näkee jotakin muuta. Siksi Gadamer katsoo, että lähimmäksi totuutta päästään keskustelussa, jossa osapuolet kykenevät aidosti ja avoimesti kuuntelemaan mitä toisella on sanottavana. Tällainen keskustelu tarjoaa parhaat oppimisen ja sivistymisen mahdollisuudet.

Kokemuksen (*Erfahrung*) käsitteen ymmärtäminen on tärkeä osa Gadamerin hermeneutiikkaa, koska se kuvaa sitä hermeneuttisen kehän vaihetta, jossa tulkitsija ja tulkinnan kohde kohtaavat. Kokemuksen käsite merkitsee tässä kohtaamisessa ihmisen oppimisen, kasvamisen ja kulturaation prosessia. Hermeneuttisessa kokemuksessa on Gadamerin näkemyksen mukaan kysymys sellaisesta totuuden ja tiedon laadusta, joka lähestyy filosofian, taiteen ja historian oivaltamista. Kokemuksen tavoitteena ei ole käsitteellinen propositionaalinen tieto vaan sellainen ymmärrys, joka merkitsee avoimuutta uusille näkemyksille. Termillä hermeneuttinen kokemus Gadamer viittaa dialogiin tradition, erityisesti klassisten tekstien kanssa. Kokemus ja hermeneuttinen kokemus merkitsevät sivistyksen (*Bildung*) saavuttamista ja ylläpitämistä, mikä puolestaan viittaa hermeneuttiseen tahdikkauteen ja praktiseen järkeen. Odottamatta syntyvä hermeneuttinen kokemus saattaa kokijan kyseenalaistamaan käsitystään sekä maailmasta että itsestään. Kokija joutuu sellaiselle kysyjän paikalle, jossa ei ole varmuutta vastauksen suunnasta. Tässä tilanteessa hän joutuu reflektoimaan omaa ajatteluaan, tulee tietoiseksi vaikutushistoriastaan ja saa siten uuden laajemman horisontin.

Gadamerin filosofian perustan sanotaan olevan uushumanistisessa sivistyskäsitteessä ja Wilhelm von Humboldtin (1767–1835) kehittämässä sivistysteoriassa.³⁰ Sivistys on prosessi, joka toteutuu ihmisen ja kulttuurisen todellisuuden välisessä suhteessa. Ydinajatus on, että ihminen sivistää itseään aina ja vain suhteessa maailmaan. Sivistys ei ole vain ihmisenä olemisen ja ihmisenä kehittymisen prosessi, sillä se sisältää myös veloitteen oman toiminnan kautta kehittää inhimillistä kulttuuriperintöä ja siten edistää sivistyneempää elämänmuotoa. Näistä näkökulmista Gadamerin filosofista hermeneutiikkaa voi tulkita sekä käytännöllisenä filosofiana että tieteenfilosofiana ja tutkijan etiikkana.

Lähde- ja taustakirjallisuus

- Aristoteles (1994). *Teokset I. Kategoriat. Tulkinnasta*. Ensimmäinen analytiikka Toinen analytiikka. Helsinki: Gaudeamus, 39–58.
- Dawson, C. (1998). Translator's Introduction. Teoksessa Gadamer, H-G., *Praise of Theory. Speeches and Essays*, viii-xxxviii.
- Gadamer, H-G. (2005a). Esipuhe Wahrheit und Methoden toiseen painokseen. Suom Kimmo Jylhämö. Teoksessa Tontti, Jarkko (toim.), *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*, 122–135.
- Gadamer, H-G. (1994). Foreword. Transl. by Joel Weinsheimer. Teoksessa Grondin, J., *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, ix-xi.
- Gadamer, H-G (2004a). *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Suom. Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- Gadamer, H-G. (2008). *Philosophical Hermeneutics*. Transl. and Ed. by David E. Linge. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
- Gadamer, H-G. (1998). *Praise of Theory. Speeches & Essays*. Transl. by Chris Dawson. New Haven and London: Yale University Press.
- Gadamer, H-G. (2004b). *Truth and Method*. Transl. by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. London and New York: Continuum.
- Gadamer, H-G. (2005b). Vastauksia kritiikkeihin. Suom. Jarkko S. Tuusvuori. Teoksessa Tontti, Jarkko (toim.), *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*, 211–238.
- Gadamer, H-G. (1975). *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. 4. painos. Tübingen: J. C. B. Mohr.
- Grondin, J. (1994). *Introduction to Philosophical Hermeneutics*. New Haven and London: Yale University Press.
- Grondin, J. (2003). *The philosophy of Gadamer*. Transl. by Kathryn Plant. Montreal & Kingston and Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- Humboldt, W. (1990). Berliinin ylempien tieteellisten laitosten sisäisestä ja ulkoisesta organisaatiosta. Suom. Päivi Skyttä. Teoksessa Kantasalmi, K. (toim.), *Yliopiston ajatusta etsimässä*, 56–66.
- Heidegger, M (2000). *Oleminen ja aika*. Suom. Reijo Kupiainen. Tampere: Vastapaino.
- Huttunen, R. (2009). Gadamer – Habermas – debatti. Logos – ensyklopedia. <http://filosofia.fi/node/2833>. Haettu 24.2. 2009.
- Kakkori, L. (2009). *Martin Heideggerin olemisen kysyminen*. Tampere University Press.
- Kantasalmi, K. (toim.) (1990). Yliopiston ajatusta etsimässä. Helsinki: Gaudeamus.
- Koski, J. T. (1995). *Horisonttien sulautumisia. keskustelua Hans-Georg Gadamerin kanssa hermeneutiikasta, kasvamisesta, tietämisestä ja kasvatustieteestä*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 149.
- Kusch, M. (1986). *Ymmärtämisen haaste*. Oulu: Pohjoinen.
- Nikander, I. (2004). Filosofisesta hermeneutiikasta. Suomentajan esipuhe. Teoksessa Gadamer, H-G., *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Tampere: Vastapaino, vii-viii.
- Oesch, Erna (2005). Hermeneutiikka tiedonalueiden järjestelmässä – ”sydämen sanasta” ymmärtämisen kehälle. Teoksessa Tontti, Jarkko (toim.), *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*, 13–34.
- Oravakangas, Aini (2005a). *Koulun tuloksellisuus? Filosofisia valotuksia koulun tuloksellisuuden problematiikkaan suomalaisessa yhteiskunnassa*. Jyväskylän yliopisto - Kokkolan yliopistokeskus: Chydenius-instituutin tutkimuksia 2.
- Oravakangas, Aini (2005b). Koulutuksen tulokset keskustelu kielipolien kohtaamisena. *Aikuiskasvatus* 4/2005, 272–280.
- Platon (1999). *Teokset II. Kratylos*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava, 217–287.
- Siljander, P. (1995). *Johdatus kasvatustieteen teoreettisiin perusteisiin*. Opintomoniste. Oulun yliopisto. Avoin yliopisto-opetus. Monistus- ja kuvakeskus.
- Tontti, J. (2001). Hans Georg Gadamer – Oikeus, traditio ja tulkinta. Teoksessa Tontti, Jarkko & Mäkelä, Kaisa (toim.): *Filosofien oikeus II*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, 219–238. <http://www.muodossa.net/blog/tieteilya-ja-filosofiaa/hans-georg-gadamer---oikeus-traditio-ja-tulkinta/> haettu 24.2.2009
- Tontti, J. (2002). Sinne ja takaisin – hermeneuttisen filosofian seikkailut 1900-luvulla. *Filosofi-*

nen aikakauslehti *Niin & näin* 3/2002, 52–63.
www-muodossa <http://www.jarkkotontti.net/blog/tieteilya-ja-filosofiaa/sinne-ja-takaisin---hermeneuttisen-filosofian-seikkailut-1900-luvulla-niin-nain-32002/> haettu 24.2.2009

Tontti, J. (toim.) (2005). *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino.

Viitteet

1. Heidegger 2000, 62. Ks. myös Leena Kakkorin juuri ilmestynyt laaja yleisesitys Heideggerin filosofiasta.
2. Gadamer 2004a, 129.
3. Gadamer 2005a, 125.
4. Platon 1999, 219–287.
5. Aristoteles 1994.
6. Grondin 1994, 17–44; Oesch 2005, 14–17.
7. Oesch 2005, 17–18.
8. Kusch 1986, 19.
9. Kusch 1986, 39; Siljander 1995, 46–49.
10. Tontti 2001, 2002.

11. Grondin 2003, 6.
12. Dawson 1998, xv–xxxviii, Grondin 2003, 1–10.
13. Kusch 1986, 103–129.
14. Tontti 2001, 2002.
15. Tontti 2001.
16. Gadamer 1975, 285.
17. Gadamer 1975, 359; Koski 1995, 108.
18. Gadamer 2004a, 91–92.
19. Gadamer 2004a, 64.
20. Gadamer 2004a, 234.
21. Gadamer 1975, 7–38.
22. Kusch 1986, 116.
23. Gadamer 1975, 289.
24. Gadamer 1994, x.
25. Gadamer 1975, 261, 366; Huttunen 2009.
26. Gadamer 1975, 286.
27. Gadamer 1975, 285–289.
28. Gadamer 2004b, 39.
29. Gadamer 2005b, 214.
30. Ks. Humboldt 1990.

Artikkelin on lukenut ja hyväksynyt kaksi Gadamer-asiiantuntijaa.